

מדד הכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית בחברה הישראלית לשנת 2024

מדד העשור

מדד ההכללה של אקים לשנת 2024 – סקר עמדות הציבור

בשנת 2013 יזמה אקים ישראל את מדד ההכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית במטרה לבחון את מידת הכללתם של האנשים בחברה הישראלית. מדי כשנה עורכת אקים מדד הכללה בסוגיות שונות ובמדד ההכללה לשנת 2024 ביקשנו לבדוק מהן עמדות הציבור כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית, ובאופן מיוחד מהן עמדות הציבור ביחס להיותם של אנשים עם מוגבלות שכלית חלק בלתי נפרד מהקהילה, זאת לאור חוק שירותי רווחה לאנשים עם מוגבלות, שנחקק בשנת 2022, אשר עיגן לראשונה את זכותם של אנשים עם מוגבלות לחיים עצמאיים ואוטונומיים בקהילה. חלק מהנתונים הושאו למדד ההכללה של אקים מלפני עשור.

נקודות ציון משמעותיות בתהליכי שינוי בישראל ביחס לאנשים עם מוגבלות:

בשנת 2012 - מדינת ישראל אשררה את אמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות. (האמנה אומצה ע"י העצרת הכללית של האו"ם בשנת 2006 ונחתמה ע"י ישראל בשנת 2007).

בשנת 2022 – חקיקת חוק שירותי רווחה לאנשים עם מוגבלות. החוק מקנה זכויות לשירותי רווחה לאנשים עם מוגבלות, תוך עיגון הזכות לחיים עצמאיים ואוטונומיים בקהילה. הליך התקנת התקנות ליישום החוק הוחל וצפוי להסתיים לאחר אישורן ע"י ועדת הרווחה של הכנסת במהלך שנת 2025.

בשנת 2023 – פורסם דו"ח הוועדה לבחינה ולהבניית דרכי ניהול והפעלה של מסגרות דיור חוץ ביתיות לאנשים עם מוגבלויות בראשותה של השופטת בדימוס שלומית דותן שהוקמה על שר הרווחה לשעבר מאיר כהן בעקבות אירועי התעללות במוסד בני ציון ואירועים חמורים נוספים.

בסקר עמדות שערכנו בציבור הרחב בשנת 2024 מצאנו שיפור בעמדות הציבור ביחס לשאלת זכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית למגורים בקהילה (26% סבורים שאנשים עם מוגבלות שכלית צריכים לחיות במסגרת נפרדת מחוץ לקהילה לעומת 43% בשנת 2014). אך התמיכה בזכות לחיים בקהילה ביחס לאנשים עם מוגבלות מורכבת (אנשים במצב סיעודי או התנהגות מאתגרת) אינה גבוהה כמו ביחס לאנשים עם מוגבלות שכלית קלה (94% ביחס לאנשים עם מוגבלות שכלית קלה, ו-83% בלבד ביחס לאנשים עם מוגבלות שכלית מורכבת).

עוד מצאנו כי 4 מתוך 5 אנשים תומך בזכותו של אדם עם מוגבלות שכלית להשמיע את קולו, להחליט באופן עצמאי על חייהם האישיים ולהיות גורם משפיע במוקדי החלטות, 85% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להיות פעילים ברשתות חברתיות וכי רק כ-2/3 מהציבור מכירים אדם עם מוגבלות שכלית הכרות אישית.

תהליכי שינוי עמדות ביחס לאנשים עם מוגבלות בכלל ובפרט ביחס לאנשים עם מוגבלות שכלית הם מורכבים וממושכים ועליהם להתבצע באמצעים שונים במקביל ובהם קידום חקיקה מכלילה, פיתוח שירותי רווחה מותאמים בקהילה, פיתוח והשקעת משאבים בתחום הסגור עצמי, והמשך פעילות קהילתית, חינוכית והסברתית לשינוי עמדות בקרב התומכים באנשים, המשפחות, והציבור בכללותו. בשנים האחרונות יותר ויותר אנשים עם מוגבלות בכלל ובהם אנשים עם מוגבלות שכלית הם חלק בלתי נפרד מהמרקם החברתי שבו אנחנו חיים אך עדיין, גם בימים אלו, אלפי אנשים נמצאים במעונות פנימייה או במסגרות חינוך ו/או תעסוקה מוגנות וסגרגטיביות, וחלקם אינם חשופים או נחשפים לקהילה בה הם חיים והקהילה אינה חשופה להם. אנו מאמינים, שנוכחותם ההולכת וגוברת

של האנשים בקהילתם בכל תחומי החיים, יישום חוק שירותי רווחה על עקרויותיו החשובים, והמשך פיתוח תחום הסגור העצמי שיישום חוק שירותי רווחה, ימשיכו ואף יעצימו את מגמת השיפור בעמדות הציבור כלפיהם.

הסקר:

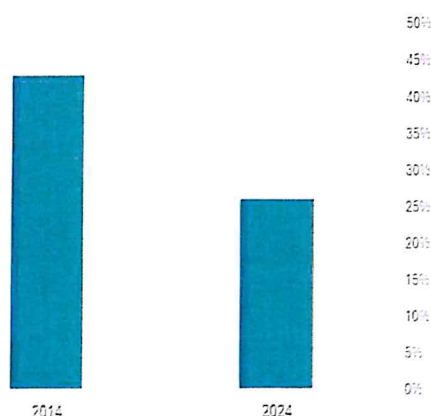
הסקר התבצע בקרב 609 אנשים, גברים ונשים מעל גיל 18 במהלך חודשים ספטמבר - אוקטובר 2024 ע"י מכון לסקרים ומחקרי שוק - שווקים פנורמה בע"מ עבור אקים ישראל. הסקר כלל 30 שאלות סגורות המדורגות על סקאלה רציפה של 1 עד 5, כאשר 1 = במידה מועטה או כלל לא, ו-5 = במידה רבה מאוד אשר התחלקו לשלושה סוגים:

1. מחשבות, תחושות, התנהגות ומידת נכונותם של האנשים לקרבה חברתית עם בחור/ה עם מוגבלות שכלית.
2. עמדת האנשים ביחס לזכויות של אנשים עם מוגבלות שכלית
3. שאלות רקע דמוגרפי, לרבות היכרות אישית עם אדם עם מוגבלות שכלית.

אלו הממצאים המרכזיים של מדד ההכללה לשנת 2024:

א. האם אנשים עם מוגבלות שכלית הם חלק מהקהילה בה הם חיים?

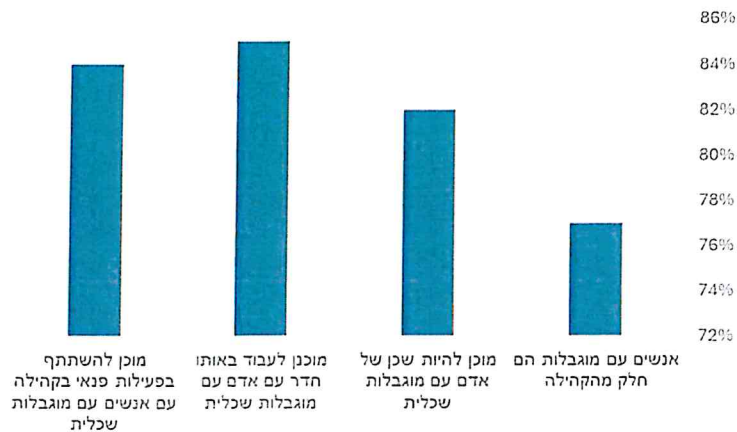
חל שיפור משמעותי בעמדות הציבור בסוגיה זו, שכן בסקר הנוכחי רק 26% מהמשתתפים חושבים שאדם עם מוגבלות שכלית חייב לחיות במסגרת נפרדת מחוץ לקהילה, זאת לעומת 43% חשבו שאדם עם מוגבלות שכלית צריך לחיות במסגרת נפרדת מחוץ לקהילה לפני עשור.¹

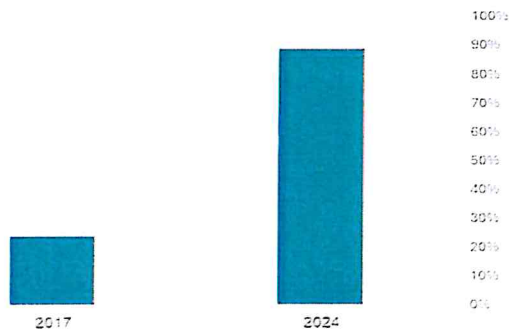
¹ מדד ההכללה ה-II של אקים, 2014

נתון זה של שיפור בעמדות הציבור ביחס לזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית לחיים בקהילה מקבל ביטוי בנתונים הנוספים האלו:

1. 77% מהמשתתפים רואים באנשים עם מוגבלות שכלית חלק בלתי נפרד מהקהילה והסביבה בה הם חיים.
2. 82% מהמשתתפים בסקר מוכנים להיות שכנים של אדם עם מוגבלות שכלית.
3. 85% מוכנים לעבוד עם אדם עם מוגבלות שכלית באותו חדר עבודה.
4. 84% מוכנים להשתתף עם אדם עם מוגבלות שכלית בפעילות פנאי בקהילה.

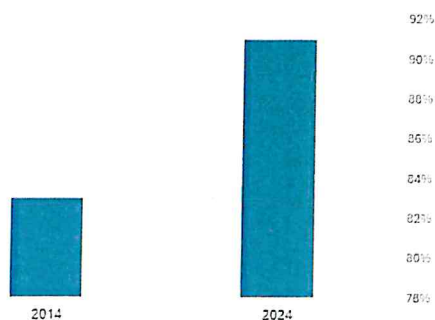

5. 89% מהמשתתפים יענו או יזמו המשך שיחה אם אדם עם מוגבלות שכלית יפנה אליהם במקום ציבורי (לעומת 24% בלבד בשנת 2014)².

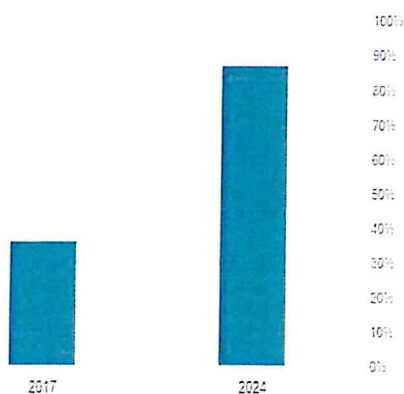

² מדד ההכללה ה-II של אקלים, 2014

6. 91% מהמשיבים מוכנים לקבל שירות בבית קפה מאדם עם מוגבלות שכלית (לעומת 83% בלבד בשנת 2014).

7. 87% סבורים כי אנשים עם מוגבלות שכלית זכאים לעבוד גם בשוק החופשי. נציין כי במדד ההכללה לשנת 2017, 36% מהמשתתפים בסקר חשבו שאנשים עם מוגבלות שכלית צריכים לעבוד רק במסגרות תעסוקה מוגנות ונפרדות³.

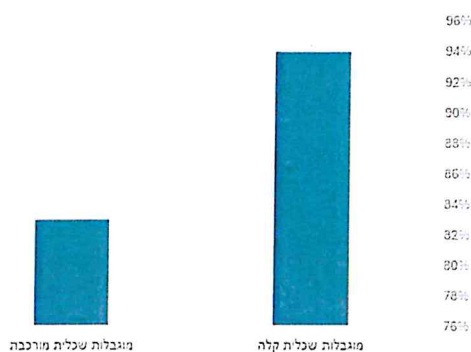

8. חשוב לציין כי רק 58% ציינו כי במעגלים החברתיים שלהם מקדמים השתייכות של אנשים עם מוגבלות שכלית.

³ מדד ההכללה ה-V של אקים, 2017

ב. מוגבלות שכלית קלה אל מול מוגבלות שכלית מורכבת (אנשים במצב סיעודי או עם התנהגות מאתגרת) – האם כולם זכאים לחיים בקהילה?

94% תומכים בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית קלה לחיות בקהילתם, לעומת 83% בלבד התומכים בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית מורכבת לחיות בקהילתם (אנשים במצב סיעודי ו/או אנשים עם התנהגות מאתגרת). יש לומר - החוק לא מבחין בין אנשים עם מוגבלות קלה או אנשים עם מוגבלות מורכבת, או בין המוגבלויות השונות, וקבע לכולם זכות לחיים עצמאיים ואוטונומיים בקהילה.

בהתאם, 26% מהציבור עדיין חושבים שאנשים עם מוגבלות שכלית מסוכנים לעצמם או לאחרים.

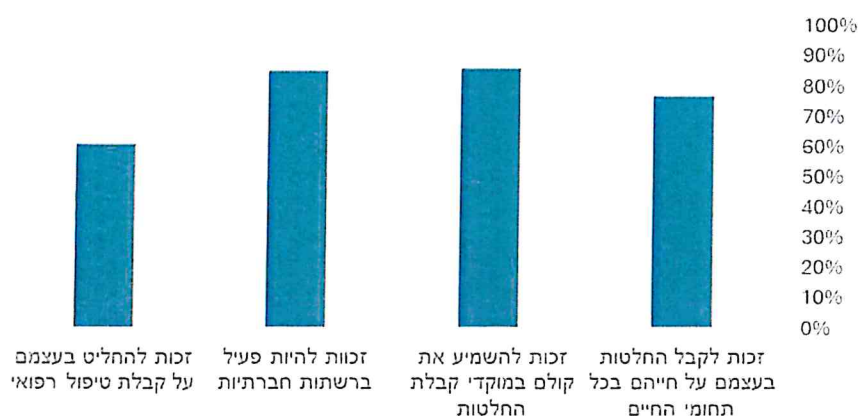
ג. "שום דבר עלינו בלעדינו"

1. 81% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להשמיע את קולם, להחליט באופן עצמי על חייהם האישיים ולהיות גורם משפיע במוקדי החלטות ציבוריות.
לאחר ששאלנו שאלה כללית זו חשוב היה לנו לבחון את עמדות הציבור ביחס לשאלות פרטניות יותר:
2. 77% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית לקבל החלטות בעצמם על חייהם בכל תחומי החיים.
3. 86% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להשמיע את קולם במוקדי קבלות החלטות.

4. 85% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להיות פעילים ברשתות חברתיות ללא צורך בהסכמת אפוסטרופוס/אדם אחר.

5. לעומת זאת רק 61% סבורים כי אדם עם מוגבלות שכלית צריך לתת אישור בעצמם בכדי לקבל קבלת טיפול רפואי, כאשר 19% מהמשיבים בחרו שלא להשיב לשאלה זו.

מידת הסכמה עם זכויות

מחד, מדובר בתמיכה רחבה יחסית בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להשפיע על חייהם האישיים ובפרט ביחס לזכותם להיות גורם משפיע בתהליכי קבלת החלטות הקשורות לחייהם, גם ביחס להשתתפותם ברשתות החברתיות, אך התפיסה הפטרנליסטית המגוננת, עודנה מושרשת בקרב חלק מהציבור ביחס לאנשים אלו. יש לזכור כי אנשים עם מוגבלות שכלית בניגוד לקטינים ולזקנים, נאלצים לעתים קרובות להיות נתונים להחלטות של אחרים בלי שהם ייטלו חלק בקבלת ההחלטה, גם אם הקרובים אליהם ביותר והרוצים בטובתם, לאורך כל חייהם. תחום האפוסטרופוס עבר שינויים משמעותיים ותיקון חוק הכשרות המשפטית משנת 2016 שהדגיש את הזכות לאוטונומיה ולהשתתפות של כל אדם בהחלטות הנוגעות אליו, מהווה ציון דרך חשוב בתהליך לשינוי בתחום זה.

ד. השתתפות אנשים עם מוגבלות שכלית ברשתות חברתיות

כאמור, גם בסוגיית הזכות להיות פעילים ברשתות חברתיות - רוב מוחלט בציבור תומך בזכותם (85%) מהמשתתפים בסקר תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות להיות פעילים ברשתות חברתיות (פייסבוק, אינסטגרם, טיק טוק ועוד) ללא צורך בהסכמת אפוסטרופוס/אדם אחר). רשתות חברתיות הפכו להיות חלק בלתי נפרד מחיינו והדרה של אנשים עם מוגבלות מתחום זה כמזה כהדרה מכיר העיר. אנשים עם מוגבלות שכלית, המתקשים ביצירת קשרים חברתיים מעבר לסביבתם הקרובה ביותר, דווקא מוצאים ברשתות החברתיות אמצעי להרחבת המעגל החברתי שלהם ודרך להביע את

עצמם באופן בלתי אמצעי אל מול הציבור הרחב. מסיבה זו, אנו רואים מגמת עלייה במספר האנשים המשתתפים ברשתות החברתיות ונוכחותם ברשתות מורגשת. אנו משערים שהאנשים עצמם יצרו מציאות בשטח זו העבירה מסר ברור וגרמה לעמדה כה חיובית בנושא, וייתכן שגם ביתר הנושאים.

ה. השפעת ההיכרות הבין אישית עם אדם עם מוגבלות שכלית

64% מהמשתתפים בסקר השיבו כי הם מכירים אדם עם מוגבלות שכלית.

נתון זה מצביע על כל שעל אף מגמת השיפור בעמדות הציבור, כשליש מהציבור אינו מכיר באופן אישי אדם עם מוגבלות שכלית. נתון זה מדגיש את הצורך לפעול ליישום עקרון ההכללה בכל תחומי החיים (חינוך, מגורים, תעסוקה ופעילות קהילתית) באופן שהאנשים יהיו חלק בלתי נפרד מהמרקם החברתי של החברה הישראלית.

מצ"ב הסקר המלא שערך מכון הסקרים – "שווקים פנורמה"

עריכה וניהול: עו"ד נועה בן שאול, אקים ישראל

שווקים - פנורמה
סקרים ומחקרי-שוק

שווקים-פנורמה בע"מ מכון לסקרים ומחקרי-שוק & ניתוח סטטיסטי ויעוץ מתודולוגי

רחוב בצלאל 4 ר"ג | טל 077-5003245 | sp6918849@gmail.com

כתובת אתר אינטרנט www.s-panorama.com

עמדות הציבור כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית

דוח מסכם מסקר דעת-קהל

אוקטובר 2024

תקציר מנהלים : מדד ההכללה לשנת 2024

המחקר שיוצג בדוח זה בחן את עמדות הציבור הישראלי כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית, תוך בחינת שונות העמדות בהקשרים שונים, ובמטרה להעריך את רמת ההכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית בחברה הישראלית שבנת 2024. הממצאים בדוח זה מציגים תמונה מקיפה של עמדות הציבור בהיבטים שונים, כגון מחשבות, רגשות, דפוסי התנהגות, תפיסות חברתיות וכן עמדות כלפי זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית, כדלקמן:

1. מחשבות כלפי אדם עם מוגבלות שכלית:

1.1 74% ממשפטי הסקר ישמחו להכיר אדם עם מוגבלות שכלית.

1.2 26% מהציבור חושבים כי אדם עם מוגבלות שכלית מסוכן לעצמו או לאחרים.

1.3 אחד מתוך ארבעה אנשים (26%) ציינו כי אדם עם מוגבלות שכלית חייב להיות במסגרת נפרדת מחוץ לקהילה.

ממצאים אלה מעידים על תפיסות שליליות ועמוקות שעדיין קיימות בקרב חלק מהציבור. הנתונים מצביעים על סטיגמות מתמשכות הקיימות בקרב חלק מהציבור, המונעות ככל הנראה מהכרות מועטה עם האנשים, חוסר ידע או חשיפה למידע עדכני בנוגע לאנשים עם מוגבלות שכלית.

2. רגשות כלפי אדם עם מוגבלות שכלית:

2.1 80% ממשפטי הסקר דיווחו על רחמים כלפי אדם עם מוגבלות שכלית.

2.2 90% דיווחו על תחושת ניבוחות בעת מפגש עם אדם עם מוגבלות שכלית.

2.3 29% יחשו בחוסר נוחות אם אדם עם מוגבלות שכלית יפנה אליהם.

ממצאים אלה מצביעים על קיומן של עמדות מעורבות, הכוללות פן רחמני לצד פן דחייה או חוסר נוחות, במידה מסוימת. כלומר, נמצא כי הרגשות המובעים מכילים תמהיל של אמפתיה רחמנית לצד תחושות דחייה מסוימות. חוסר הנוחות של כמעט שליש מהנשאלים מעיד על הצורך בהכללה ובהגברת המודעות.

3. דפוסי התנהגות ביחס לאדם עם מוגבלות שכלית:

3.1 15% מיעוט דיווח על התנהגות הימנעותית או התנהגות מתרחקת ביחס לאנשים עם מוגבלות שכלית.

3.2 89% לא יתעלמו מפנייה של אדם עם מוגבלות שכלית, ויענו לפנייתו.

ממצאים אלה מצביעים על נכונות התנהגותית רחבה לאינטראקציה חברתית, אך עדיין קיים מיעוט המתרחק או מתעלם.

4. ייחוס קרבה חברתית כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית:

4.1 89% ממשתפי הסקר מוכנים לגור בשכנות לאדם עם מוגבלות שכלית.

4.2 65% מוכנים להיות חברים של אדם עם מוגבלות שכלית. עדיין כ 35% מאזרחי המדינה לא גילו נכונות להיות חברים של אדם עם מוגבלות שכלית.

4.3 91% גילו נכונות לקבל שרות בבית קפה מאדם עם מוגבלות שכלית.

4.4 85% מוכנים לעבוד באותו חדר עם אדם עם מוגבלות שכלית.

4.5 84% הביעו נכונות להשתתף בחוגים ובפעילות פנאי יחד עם אדם עם מוגבלות שכלית.

4.6 77% ממשתתפי הסקר רואים באנשים עם מוגבלות שכלית חלק בלתי נפרד מהקהילה והסביבה בה הם חיים.

ממצאים אלה מצביעים על נכונות לקבל אנשים עם מוגבלות שכלית בתפקידים ובהקשרים חברתיים שונים. הנתונים מדגישים נכונות רחבה להשתלבות חברתית של אנשים עם מוגבלות שכלית, אך הקשר האישי והאינטימי, כמו חברות, נתקל ביותר אתגרי קבלה.

5. תפיסת הזכויות של אנשים עם מוגבלות שכלית :

5.1 61% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית לתת את אישורם בעצמם לפני קבלת טיפול רפואי.

5.2 88% מהציבור תומך בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להתחתן.

5.3 77% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית לקבל החלטות בעצמם על חייהם בכל תחומי החיים

5.4 86% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להשמיע את קולם במוקדי קבלות החלטות.

5.5 85% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להיות פעילים ברשתות חברתיות ללא צורך בהסכמת אפוטרופוס/אדם אחר.

5.6 87% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית לעבוד בשוק החופשי ולא רק במסגרות מוגנות.

5.7 94% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית קלה לחיות בקהילתם.

5.8 83% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית מורכבת לחיות בקהילתם.

5.9 81% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להשמיע את קולם, להחליט באופן עצמי על חייהם האישיים ולהיות גורם משפיע.

ממצאים אלה מצביעים על תמיכה רחבה בישראל בזכויותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית, אך עדיין קיימות הבחנות מסוימות בהתייחס למידת המוגבלות. כלומר, למרות התמיכה הרחבה בזכויות, קיימת הבחנה בהתייחסות בין סוגי מוגבלות, עם תמיכה נמוכה יחסית בזכויות לאנשים עם מוגבלות שכלית מורכבת, במיוחד בתחומים הקשורים לאחריות ועצמאות.

6. רק 58% מהמשיבים ציינו כי במעגלים החברתיים שלהם מקדמים הכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית.

7. רוב הציבור סבור כי לא קיים במידה ראויה ייצוג או הכיסוי תקשורתי של אנשים עם מוגבלות שכלית ו/או אנשים עם מוגבלות אחרת.

8. להכרות מוקדמת עם אדם עם מוגבלות שכלית יש השפעה חיובית של העמדות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית.

9. הגורם הבולט והמשפיע ביותר על קבלה והכלה של אנשים עם מוגבלות שכלית ותמיכה בזכויותיהם הוא הקרבה החברתית בפועל - כלומר, הנכונות להיות בקשר אישי וקרוב עם אנשים עם מוגבלות שכלית. לעומת זאת, ההתנהגויות ההימנעותיות ורגשות שליליות כלפי אדם עם מוגבלות שכלית מהווים חסמים משמעותיים, חזקים אף יותר מהיבטים קוגניטיביים. כמו-כן, ניתן לראות שההיבט הרגשי והתנהגותי משפיעים בצורה חזקה יותר מההיבט הקוגניטיבי.

10. סיכום: ממצאי הסקר מעידים על תמונה מורכבת של עמדות הציבור הישראלי כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית. מחד, נמצאה נכונות רחבה לאינטראקציה חברתית, קבלה והכלה, וכן תמיכה בזכויותיהם, אך מאידך, עדיין קיימים חלקים בציבור הנושאים עמדות שליליות, דחייה ותפיסות מעוותות ו/או סטיגמות, בורות ופערים בתמיכה באינטראקציות קרובות יותר או בזכויות הדורשות עצמאות מלאה. הנתונים שנחשפו בסקר זה מדגישים את המורכבות בעמדות הציבור, שנעות בין קבלה ותמיכה לבין דחייה ותפיסות שליליות הנובעות כנראה מחוסר חשיפה או ידע.

לפיכך, חשוב להמשיך ולפעול להגברת ההכרה בזכויותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית ולשפר את תפיסותיהם בקרב הציבור הרחב, תוך התמקדות בהכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית בכל תחומי החיים בחברה, הפחתת הסטיגמות והעמדות השליליות הקיימות, יצירת הזדמנויות מעשיות למגע ויצירת קשרים חברתיים אישיים, בין אנשים עם ובלי מוגבלות שכלית, לצד טיפול בדפוסי התנהגות והרגשות שליליות, כמו פחד וחוסר נוחות, באמצעות חינוך והסברה.

מבוא ומתודולוגיה

מחקרים אשר נערכו בארץ ובעולם מראים כי החסם המשמעותי ביותר בפני הכללתם של אנשים עם מוגבלות שכלית בקהילה נובע מנטיית קדומות, דעות קדומות, בורות ועמדות שליליות של הציבור הרחב כלפי אוכלוסייה זו. במחקרים אלה התברר כי רוב הציבור אינו מודע לטווח היכולות של אנשים עם מוגבלות שכלית ואינו מודע לאפשרות ולצורך בהיותם חלק בלתי נפרד מהקהילה.

מחקרים שנערכו ברחבי העולם על עמדות הציבור כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית מציגים תמונה מקיפה ועקבית עם הממצאים שעלו מסקרי הדעת הקהל שאקים עורכת בישראל. ניתן לסכם את הממצאים המרכזיים מהספרות המקצועית כדלקמן:

א. **תפיסות ודעות קדומות שליליות:** מחקרים מצאו כי חלק ניכר מהציבור מנחיל תפיסות שליליות ודעות קדומות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית. נפוצות הן תפיסות הרואות בהם אנשים מסוכנים, בלתי-מסוגלים או זקוקים להשגחה במסגרות נפרדות. מחקרים הצביעו על כך שתפיסות אלו נובעות בעיקר מבורות ומחוסר היכרות אמיתית עם יכולותיהם ואפשרויותיהם של אנשים אלו.

ב. **רגשות מעורבים:** מחקרים בנושא הרגשות שחשים אנשים כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית הראו תמונה מעורבת. מחד, נמצאו רגשות של רחמים, חמלה ונינוחות, אך מאידך, קיימים גם רגשות של חוסר נוחות, פחד או דחייה. החוקרים ייחסו רגשות אלו לחוסר ידע ולנטיית קדומות שעודן מושרשת בקרב הציבור.

ג. **דפוסי התנהגות מעורבים:** המחקרים הראו כי על אף שרוב הציבור מביע נכונות להתקשר חברתית עם אנשים עם מוגבלות שכלית, עדיין קיים מיעוט המתרחק, מתעלם או נמנע מאינטראקציה עימם. החוקרים ייחסו דפוסי התנהגות אלו לחוסר הידע והחשש מהבלתי-מוכר.

ד. **קבלה חברתית והכללה:** מחקרים מצאו כי ברוב המקרים, הציבור מביע נכונות לקבל באופן חברתי אנשים עם מוגבלות שכלית, כגון להיות שכנים, חברים, לקבל מהם שירות או להשתתף עימם בפעילויות. חוקרים ייחסו זאת להיכרות גוברת ולשינוי עמדות חיובי.

ה. **עמדות כלפי זכויות:** המחקרים הראו כי ברוב המדינות, הציבור תומך בזכויותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית, הן בהיבטים של עצמאות בקבלת החלטות והן בהשתלבות בקהילה ובשוק העבודה. עם זאת, נמצאו הבדלים בהתייחס למידת המוגבלות, כאשר התמיכה הייתה נמוכה יותר לגבי אנשים עם מוגבלות שכלית מורכבת.

ו. **מגורים:** רוב המדינות תומכות במגורי אנשים עם מוגבלות במסגרת משפחתית או בדיור מוגן, בעוד שמעטים תומכים במגורים עצמאיים לחלוטין. התפיסה הזו נובעת בעיקרה מתרבויות שבהן הערכים המשפחתיים חזקים, אך גם בשל מחסור בשירותים תומכים בקהילה.

ז. **עבודה:** במדינות רבות הציבור מאמין כי על אנשים עם מוגבלות לעבוד בסדנאות מוגנות ולא במקומות עבודה "רגילים".

ח. **חינוך:** ברוב המדינות ילדים עם מוגבלות שכלית לומדים במסגרות חינוך נפרדות או מיוחדות. רק במדינות מעטות, כגון איטליה וקנדה, דווח על שילוב כמעט מלא במסגרות חינוך רגילות.

החל משנת 2013, אקים יזמה פיתוחו של מדד הכללה, המדרג את עמדות הציבור בישראל כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית בנושאים שונים. מתוך כוונה לבחון את התפיסות ועמדות הציבור כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית בשנת 2024, ערכה אקים ישראל, באמצעות מכון המחקר 'שווקים-פנורמה' סקר עמדות בקרב הציבור הישראלי.

שאלון הסקר

שאלון מובנה המכיל שאלות סגורות. השאלון כלל 30 שאלות, אשר התחלקו לשלושה סוגים:

1. תגובה לפנייה של אדם עם מוגבלות שכלית: בתחילת הריאיון המראיין מבקש מהמשתתפים לתאר לעצמם סיטואציה שבה הם נמצאים במקום ציבורי, למשל בתחנת אוטובוס, בבית קפה או בתור לקולנוע, כאשר בחור/ה בן/בת 30 עם מוגבלות שכלית פונה אליהם בשאלה. המשתתפים התבקשו להשיב על מספר שאלות המיועדות למדוד את תגובתם אל הבחור/ה. הפריטים שנשאלו לגביהם מודדים את מחשבותיהם (2 פריטים), תחושותיהם (3 פריטים), התנהגותם (2 פריטים) ואת מידת נכונותם לקרבה חברתית עם הבחור/ה (5 פריטים). תשובות המשתתפים הסקר מדורגות על סקאלה רציפה של 1 עד 5, כאשר 1 = במידה מועטה או כלל לא, ו- 5 = במידה רבה מאוד.
2. זכויות: המשתתפים התבקשו לדרג את מידת הסכמתם לסט של 9 שאלות המתייחסות לזכויות ספציפיות של אנשים עם מוגבלות שכלית.
3. הרקע הדמוגרפי: כלל מידע אודות מגדר, גיל, השתייכות דתית, עולים מברה"מ-לשעבר והיכרות אישית עם אדם עם מוגבלות שכלית.

המדגם ושיטת דגימה

שיטת הדגימה הינה דגימת שכבות פרופורציונלית הסתברותית ואקראית. הדגימה התבססה על ההנחות הבאות: (א). לכל הפריטים באוכלוסייה יש הסתברות ידועה להיבחר למדגם הגולמי. (ב). לשום פריט אין סיכוי ודאי להיבחר למדגם הגולמי. בסיכומה של עבודת השדה כלל המדגם 609 ראיונות מלאים ותקינים. במחקר השתתפו 300 גברים ועוד 309 נשים מגיל 18 ומעלה. מתוך המשתתפים בסקר: 92 עלו מברה"מ-לשעבר, ו- 114 משתייכים למגזר הערבי. טעות הדגימה המקסימלית הינה 3.97% לכל כיוון ברמת ביטחון של 95%. כלומר, הפער שבין הפרופורציה שהתקבלה במדגם לבין הפרופורציה האמיתית, ב 95% ביטחון אינו עולה על 3.8% +/-.

הראיונות נערכו באמצעות הטלפון ובאמצעות פנל אינטרנטי. בוצעו תהליכי פיקוח, בקרה ואימות במטרה להבטיח מהימנות גבוהה של איסוף נתונים.

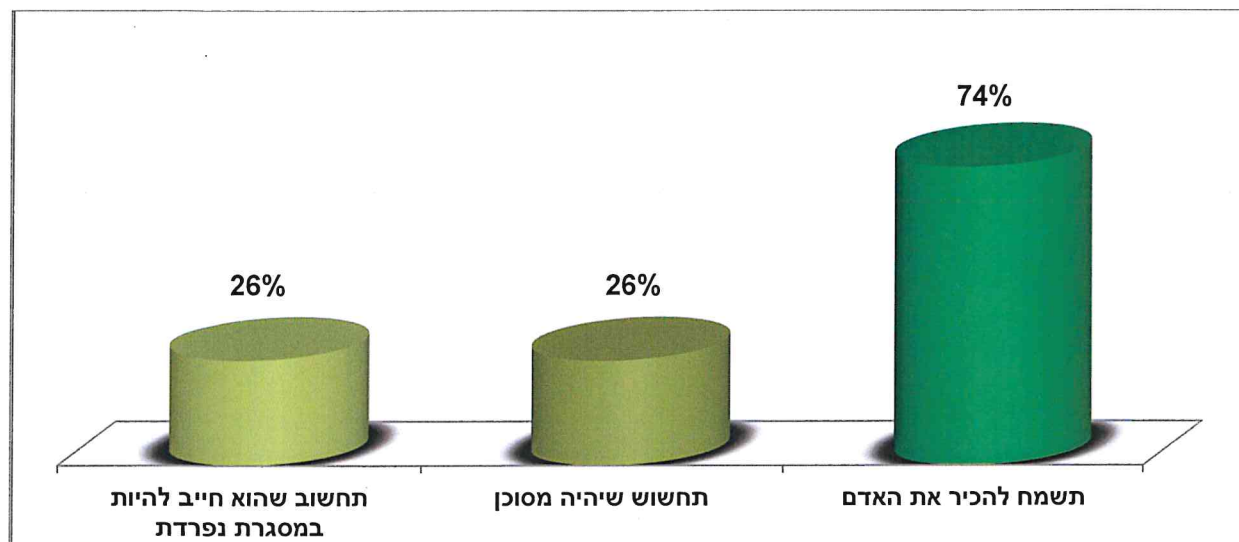
הסקר עובד ונותח על-ידי ודנה יוסי, מנהל מכון המחקר 'שווקים-פנורמה'.

ממצאים

מרכיב המחשבות : מחשבות כלפי אדם עם מוגבלות שכלית

עיון בתרשים מס' 1 מגלה כי המחשבה שאיתה הסכימו הכי הרבה נשאלים (74%) הייתה כי הם ישמחו להכיר אדם עם מוגבלות שכלית.

תרשים מס' 1 – שיעור הנשאלים אשר דיווחו על הסכמה עם פריטי המחשבות כלפי אדם עם מוגבלות שכלית

כ-26% חשבו שאדם עם מוגבלות שכלית עשוי להיות מסוכן לעצמו ולאחרים. בהמשך לכך, 1 מתוך 4 משיבים סבורים כי אדם עם מוגבלות שכלית חייב להיות במסגרת נפרדת מחוץ לקהילה.

הערות: (1) האחוזים בטבלה כוללים משתתפים אשר דיווחו על כל פריט במידה בינונית, רבה ורבה מאוד.
(2) % השינוי מבטא את השינוי בין נתוני סקר 2013 לבין נתוני סקר 2024.

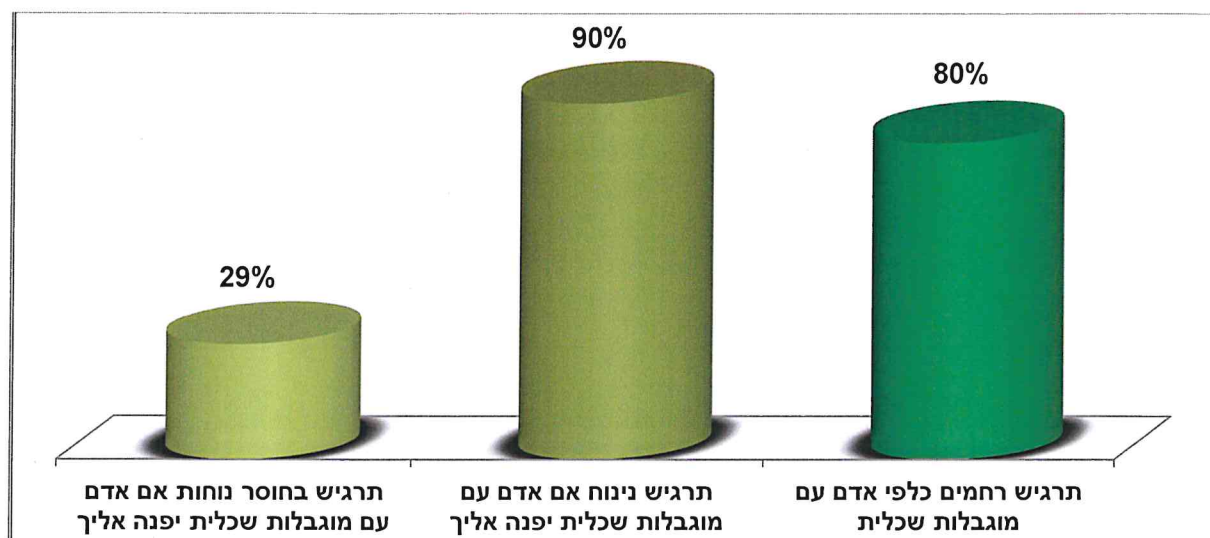
מרכיב הרגשות: רגשות כלפי אדם עם מוגבלות שכלית

הממצאים המוצגים בתרשים מס' 2 מצביעים על כך כי רוב הנשאלים הביעו תחושות חיוביות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית.

90% יחוש בנינוחות אם אדם עם מוגבלות שכלית יפנה אליהם במקום ציבורי, רק 29% יחוש בחוסר נוחות אם אדם עם מוגבלות שכלית יפנה אליהם.

הייחוס הרגשי השלילי בסקר בא לידי ביטוי ברחמים כלפי אדם עם מוגבלות שכלית. 80% ממשתפי הסקר ציינו כי ירגישו ברחמים כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית.

תרשים מס' 2 – ייחוסים רגשיים (%) כלפי אדם עם מוגבלות שכלית

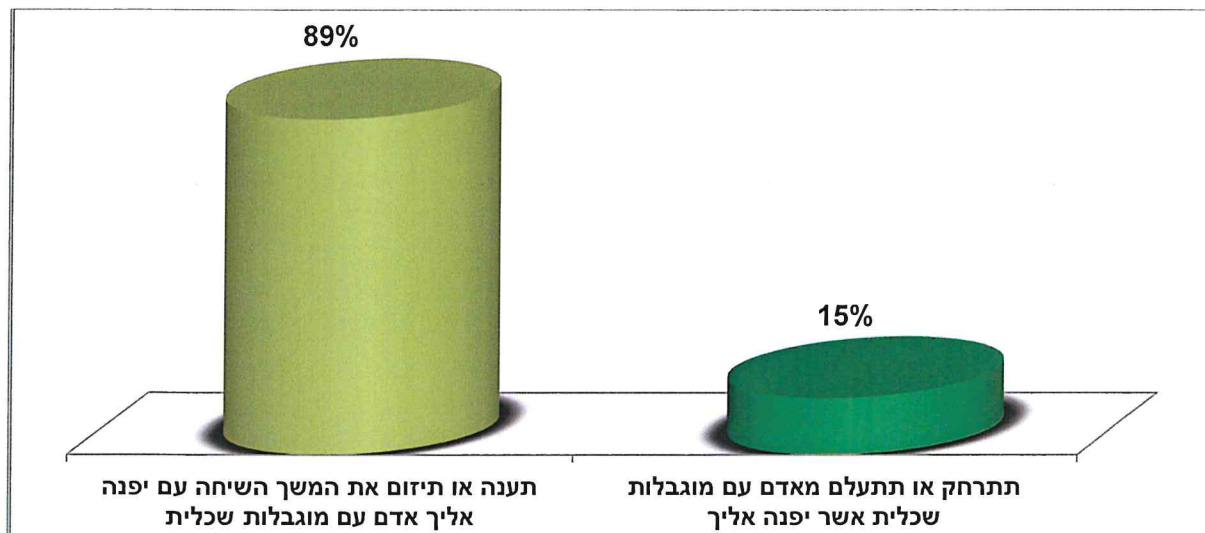

הערות: (1) האחוזים בטבלה כוללים משתתפים אשר דיווחו על כל פריט במידה בינונית, רבה ורבה מאוד.
 (2) % השינוי מבטא את השינוי היחסי בין נתוני סקר 2013 לבין נתוני סקר 2024.

מרכיב ההתנהגות: דפוסי התנהגות ביחס לאדם עם מוגבלות שכלית

כפי שניתן לראות בתרשים מס' 3, רק מיעוט מקרב הציבור דיווח על קיומה של התנהגות הימנעותית או התנהגות מתרחקת מאנשים עם מוגבלות שכלית. כך למשל, רק 15% יעדיפו להתרחק או להתעלם בהתרחש מפגש אקראי עם אדם עם מוגבלות שכלית. ו- 89% ממשתפי הסקר ציינו כי אם אדם עם מוגבלות שכלית יפנה אליהם במקום ציבורי הם יענו לו או יזמו את המשך השיחה ביניהם.

תרשים מס' 3 – שיעור התנהגויות הימנעותיות או התנהגויות מתרחקות כלפי אדם עם מוגבלות שכלית

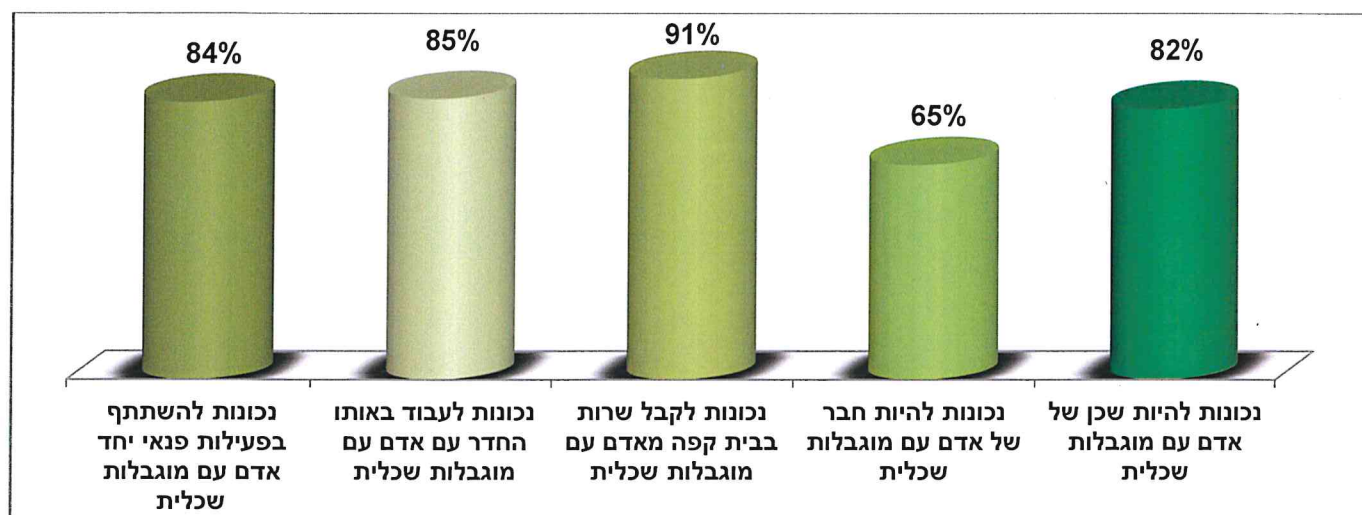
הערות: (1) האחוזים בטבלה כוללים משתתפים אשר דיווחו על כל פריט במידה בינונית, רבה ורבה מאוד.
(2) % השינוי מבטא את השינוי היחסי בין נתוני סקר 2013 לבין נתוני סקר 2024.

מרכיב קרבה חברתית: ייחוס קרבה חברתית כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית

בתרשים מס' 4 ריכזנו את תפיסת הציבור אודות קרבה חברתית כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית:

- 84% הביעו נכונות להשתתף בפעילות פנאי יחד עם אדם עם מוגבלות שכלית.
- 91% הביעו נכונות לקבל שרות של אדם עם מוגבלות שכלית בבית-קפה.
- 85% הסכימו לעבוד באותו חדר לצידו של אדם עם מוגבלות שכלית.
- 82% הביעו נכונות להיות שכנים של אדם עם מוגבלות שכלית.
- 65% הביעו נכונות להיות חברים של אדם עם מוגבלות שכלית.

תרשים מס' 4 – שיעור הנשאלים אשר רוצים קרבה חברתית עם אדם עם מוגבלות שכלית

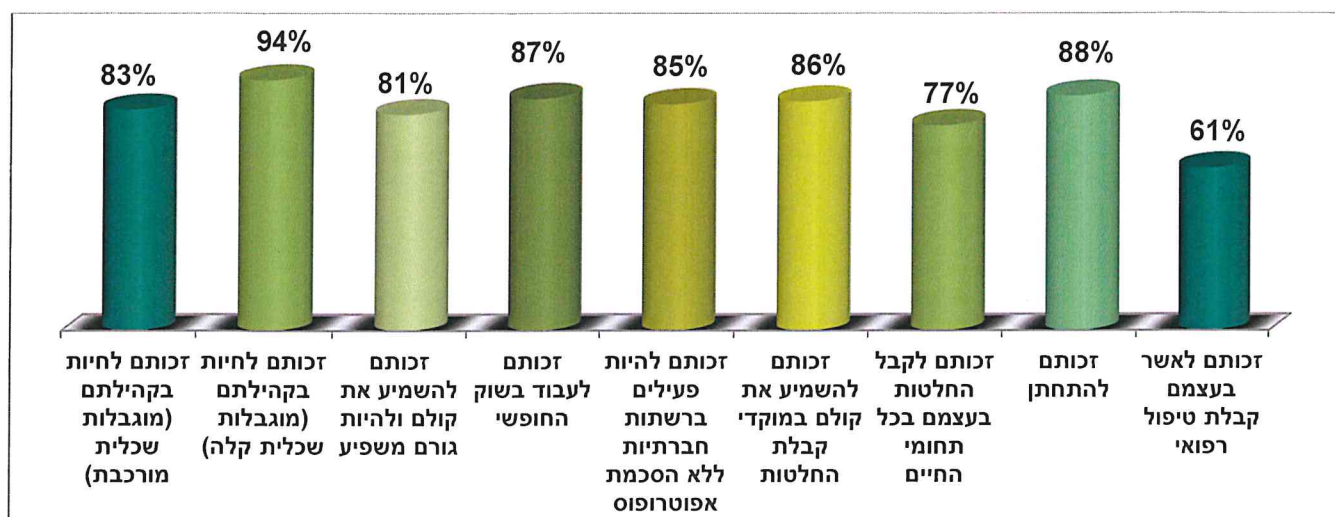
הערות: (1) האחוזים בטבלה כוללים משתתפים אשר דיווחו על כל פריט במידה בינונית, רבה ורבה מאוד.
(2) % השינוי מבטא את השינוי היחסי בין נתוני סקר 2013 לבין נתוני סקר 2024.

תמיכה בזכויות אנשים עם מוגבלות שכלית:

הממצאים העיקריים המוצגים בתרשים מס' 5 הם :

- 61% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית לתת את אישורם בעצמם לפני קבלת טיפול רפואי.
- 88% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להתחתן.
- 77% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית לקבל החלטות בעצמם על חייהם בכל תחומי החיים.
- 86% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להשמיע את קולם במוקדי קבלות החלטות.
- 85% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להיות פעילים ברשתות חברתיות ללא צורך בהסכמת אפוטרופוס/אדם אחר.
- 87% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית לעבוד בשוק החופשי ולא רק במסגרות מוגנות.
- 94% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית קלה להיות בקהילתם.
- 83% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית מורכבת להיות בקהילתם.
- 81% תמכו בזכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להשמיע את קולם, להחליט באופן עצמי על חייהם האישיים ולהיות גורם משפיע.

תרשים מס' 5 – שיעור הנשאלים אשר תמכו בזכויות של אנשים עם מוגבלות שכלית

בפרק זה נציג את המודל המחקרי שנבנה לצורך בחינת הקשרים בין הפרמטרים המשפיעים על עמדות הציבור כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית. המודל המחקרי מבוסס על גישת מודל הנתבים במסגרת ניתוח משוואות מבניות (Structural Equation Modeling - SEM), המאפשרת בחינה מורכבת של הקשרים הישירים והעקיפים בין מספר משתנים במקביל. גישה זו מספקת כלים להערכת הקשרים הסיבתיים בין המשתנים, תוך התחשבות הן במשתנים נמדדים והן במשתנים לטנטיים.

השלב הראשון בבניית המודל התבסס על מדד ההכללה המשמש את אקים בעשור האחרון. בשלב השני הוגדרו המשתנים הלטנטיים והאינדיקטורים. משתנה לטנטי הוא משתנה שאינו נמדד ישירות, אלא נבחן באמצעות מספר אינדיקטורים (משתנים נמדדים) המייצגים אותו. לדוגמה, "ייחוסים רגשיים כלפי אדם עם מוגבלות שכלית" הינו משתנה לטנטי המיוצג באמצעות אינדיקטורים כמו: הרגשת רחמים, הרגשת חוסר נוחות או הרגשת נינוחות. הגדרת המשתנים הלטנטיים והאינדיקטורים היא שלב מרכזי, מאחר שהיא מאפשרת לכמת ולהבין תופעות מורכבות שקשה למדוד ישירות. בשלב השלישי נבנה מודל הנתבים (Path Diagram), המציג באופן ויזואלי את הקשרים בין המשתנים הלטנטיים והאינדיקטורים. דיאגרמה זו ממחישה את הכיוונים ועוצמות הקשרים בין המשתנים, כאשר החיצים המחברים ביניהם מסמלים את כיוון ההשפעה בין משתנה אחד לאחר. באמצעות מודל הנתבים ניתן לבחון את האפקטים הישירים והעקיפים של המשתנים השונים על שביעות הרצון הכוללת, ולנתח כיצד פרמטרים מסוימים תורמים לגיבוש עמדה כלפי אדם עם מוגבלות שכלית.

אפקטים במודל נתיבים (Path Analysis) מייצגים את ההשפעה שיש לפרמטר כלשהו. מניתוח האפקטים ניתן להסיק אילו פרמטרים במודל המחקרי הם בעלי ההשפעה הרבה ביותר על היחס והעמדות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית.

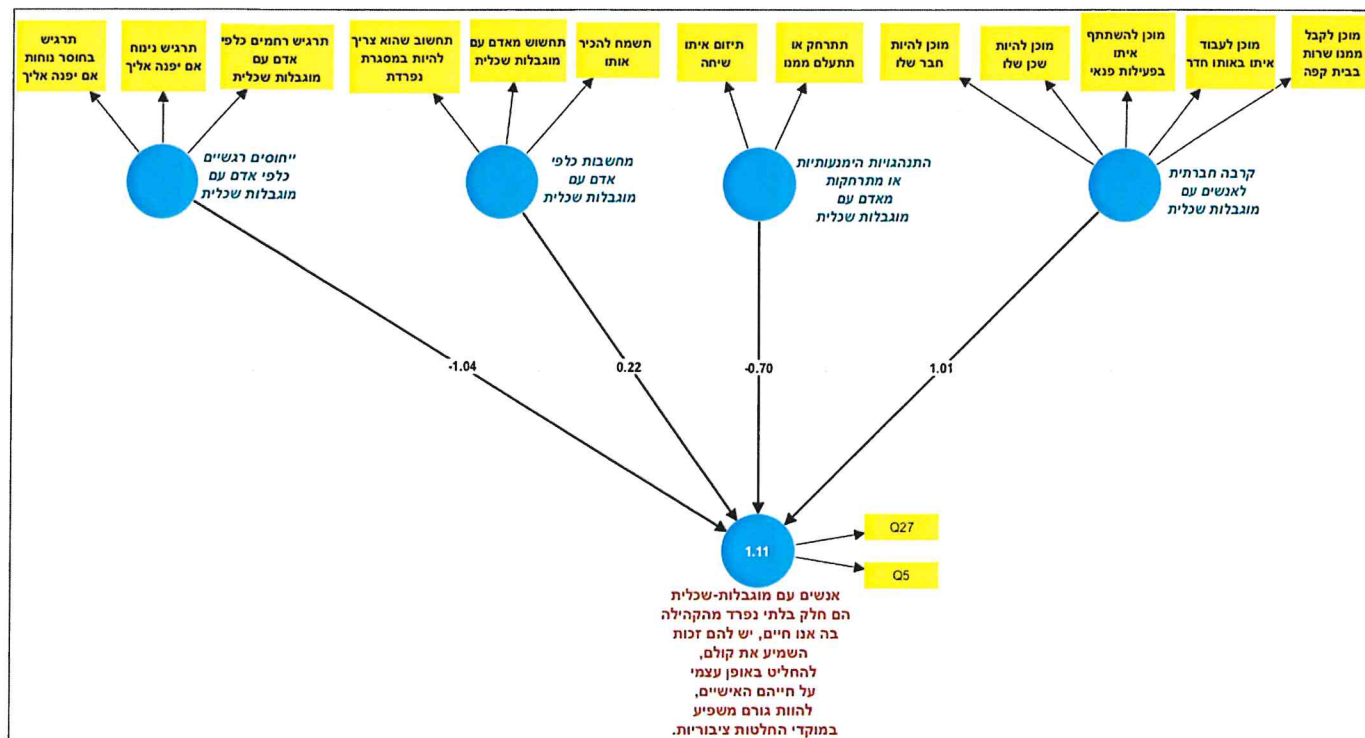
המודל כולל ארבעה משתנים לטנטיים:

1. מחשבות כלפי אדם עם מוגבלות שכלית (משתנה לטנטי המיוצג על ידי 3 פרמטרים: תשמח להכיר אדם עם מוגבלות שכלית; תחשוב שהוא מסוכן לעצמו או לאחרית; תחשוב שהוא חייב לחיות במסגרת נפרדת מחוץ לקהילה).
2. רגשות כלפי אדם עם מוגבלות שכלית (משתנה לטנטי המיוצג על ידי 3 פרמטרים: רחמים; נינוחות; חוסר נוחות).
3. דפוסי התנהגות ביחס לאדם עם מוגבלות שכלית (משתנה לטנטי המיוצג על ידי 2 פרמטרים: תתרחק או תתעלם מאדם עם מוגבלות שכלית שיפנה אליך; תענה או תיזום שיחה מאדם עם מוגבלות שכלית שיפנה אליך).
4. ייחוס קרבה חברתית (משתנה לטנטי המיוצג על ידי 5 פרמטרים: להיות שכן של אדם עם מוגבלות שכלית; להיות חבר שלו; לקבל ממנו שרות בבית קפה; לעבוד איתו באותו חדר; להשתתף יחד איתו בחוגים או בפעילויות פנאי).

המשתנה התלוי בסקר זה היה מידת ההסכמה או ההתנגדות לעמדה הבאה:

“אנשים עם מוגבלות שכלית הם חלק בלתי נפרד מהקהילה והמרחב הציבורי של כולם, יש להם את הזכות להשמיע את קולם, להחליט באופן עצמי על חייהם האישיים, ולהוות גורם משפיע במוקדי החלטות ציבוריות”

התרשים הבא הינו **מודל הנתיבים** העומד בבסיסו של ניתוח נתוני הסקר, והוא מציג באופן ויזואלי את מערכת הקשרים בין הפרמטרים שנבדקו בסקר והשפעתם על היחס והעמדות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית. הערכים המופיעים על החיצים בתרשים מבטאים את עוצמת השפעתו של האפקט. ככל שערכו של האפקט גבוה יותר, כך עוצמת הקשר וההשפעה שלו חזקה יותר.

התובנות שניתן להסיק מהמודל המחקרי הן:

- **לקרבה חברתית לאנשים עם מוגבלות שכלית יש את ההשפעה החזקה ביותר (1.01) על קבלה והכלה של אנשים עם מוגבלות שכלית, וכן תמיכה בזכויותיהם, כמו כל אדם אחר.** הממצא מצביע על כך שכאשר קיימת נכונות ורצון לקרבה חברתית, הדבר משפיע באופן משמעותי ביותר על קבלה חברתית של אנשים עם מוגבלות שכלית. הממצא מדגיש את המרכזיות של יצירת קשרים חברתיים וקרבה אישית להכללה אמיתית של אנשים עם מוגבלות שכלית בקהילה.
- **התנהגויות הימנעותיות או מתרחקות:** האפקט הוא בעל השפעה שלילית חזקה (-0.70) על קבלה והכלה של אנשים עם מוגבלות שכלית ותמיכה בזכויותיהם כמו כל אדם אחר. הדבר מצביע על כך שדפוסי התרחקות והימנעות מהווים חסם משמעותי להכללה חברתית.
- **מחשבות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית:** האפקט הוא בעל השפעה בינונית (0.22) על קבלה והכלה של אנשים עם מוגבלות שכלית ותמיכה בזכויותיהם. הממצא מדגיש את החשיבות של תפיסות וסטראוטיפים קוגניטיביים בעיצוב היחס החברתי כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית.

- ייחוסים רגשיים כלפי אדם עם מוגבלות שכלית: האפקט הוא בעל השפעה שלילית חזקה מאוד (1.04-) על קבלה והכלה של אנשים עם מוגבלות שכלית ותמיכה בזכויותיהם כמו כל אזרח אחר. רגשות שליליים כמו אי-נוחות ופחד מהווים חסם משמעותי להכללה חברתית של אנשים עם מוגבלות שכלית.

מהניתוח של המודל המחקרי מצטיירת תמונה ברורה יותר של הדינמיקה המרכזית במודל:

הגורם הבולט והמשפיע ביותר על קבלה והכלה של אנשים עם מוגבלות שכלית ותמיכה בזכויותיהם הוא הקרבה החברתית בפועל - כלומר, הנכונות להיות בקשר אישי וקרוב עם אנשים עם מוגבלות שכלית. לעומת זאת, ההתנהגויות ההימנעותיות והרגשות שליליות כלפי אדם עם מוגבלות שכלית מהווים חסמים משמעותיים, חזקים אף יותר מהיבטים קוגניטיביים. כמו-כן, ניתן לראות שההיבט הרגשי והתנהגותי משפיעים בצורה חזקה יותר מההיבט הקוגניטיבי.

בהתאם לכך, כדי לקדם הכללה חברתית, יהיה חשוב להתמקד בשני היבטים עיקריים:

- יצירת הזדמנויות מעשיות למגע ויצירת קשרים חברתיים אישיים בין אנשים עם ובלי מוגבלות שכלית.
 - טיפול בדפוס התנהגות והרגשות שליליים, כמו פחד וחוסר נוחות, באמצעות חינוך, הסברה והתנסות מעשית.
- זאת, תוך מתן תשומת לב גם להיבטים קוגניטיביים כמו שינוי תפיסות והסרת סטראוטיפים, על מנת ליצור שינוי מקיף ובר-קיימא.